

A „The Journey” társulattal Schubert nyomában

DOI : 10.46522/S.2025.01.15

ELEKES Márta-Adrienne PhD

University of Arts Târgu-Mureş
elekes_marta@yahoo.com

Abstract: Following Schubert with "The Journey" company

There is no denying that the conference call published by the University of Arts of Târgu Mureş, which focuses on dance and movement, really managed to mention a wide variety of genres. However, this is clearly not among them. "Winter journey in song and dance. An extraordinary and particularly impressive interpretation of Schubert's master cycle in many respects: Juliane Banse sings and dances. The Winter Journey in dialogue with dancer István Simon - a dense and intense evening that, according to Andreas Heise, allows for a different musical approach, taking the audience on a multidimensional journey of sound and image," we read in the 2022 advertisement of the Wilhelma Theatre in Stuttgart.

Schubert's song cycle Winter Journey was presented by The Journey company in Târgu Mureş on March 18, 2023, in the Big Hall of the Palace of Culture. The production promoted a fusion of dance, music, and singing, but knowing the musical work, the question rightly arises: how can abstract ideas in dance be represented through body contact and dance technique? The choreographer of The Journey's Schubert performance may have encountered a similar question. In his approach, he probably shared the opinion of Dietrich Fischer-Dieskau. The baritone singer speaks of a terrifying intensity, given the expression of suffering. This intensity forms the basis of Andreas Heise's choreographic realization, which ultimately turned out to be brilliant.

Key words: *Winterreise; a multidimensional journey; dance-music-singing fusion; terrifying intensity; expression of suffering.*

Schubert *Téli utazás* című dalciklusát a *The Journey* társulat jelenítette meg Marosvásárhelyen 2023. március 18-án, a Kultúrpalota nagytermében. A produkció tánc-zene-ének ötvözetét hirdette, amit nehezen tudtam elképzelni vagy előzetesen elfogadni a zenemű ismeretében, de a tapasztalat felülmúlta az imaginációt, mélyen megérintett, feldolgozást igényelt.

A marosvásárhelyi előadás plakátja, 2022. március 18

Nem maradhattam csendben, s a magyar – sőt marosvásárhelyi, most éppen első alkalommal hazaérkezett – világhírű táncművésszel, ismeretlenül is, egy bejegyzés erejéig meg kellett osztanom friss élményemet:

Óh, a Winterreise jeges döbbenete, óh, Schubert merész lelkületű szelleme, mely „magával ragad mindenkit, aki a közelébe kerül, és viszi az emberi szív mérhetetlen mélységein át oly végtelen messzeségbe, ahol már derengő rózsaszín fényben táruhat fel előtte a Végtelen sejtése, ám a kimondhatatlan előérzet borzongató gyönyörűségéhez a korlátozó jelen szelíd fájdalma is társul, ez az emberi lét határait körbeölelő fájdalom...

Theatrezeitung 1828, 156

... és most így Istvántól, ebben a tolmácsolásban! Rendkívül hálás vagyok, hogy ott lehettem, hatása alól nem akarok szabadulni, próbálok magamban tartani, felidézni. Az előadóművésztsáknak is – Julianne-nak, Alexander-nek, a koreográfus Andreas-nak is nagy elismerésem és őszinte köszönetem. (Elekes 2022).

1. Meghívás hang és kép sokdimenziós utazására

Mi tagadás, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem táncot és mozgást fókuszba helyező, 2024-es konferencia-felhívásában tényleg sokféle műfajt sikerült felemlíteni. Ez azonban egyértelműen nincs közöttük.

Téli utazás dalban és táncban. Schubert mesterciklusának sok tekintetben rendkívüli és különösen lenyűgöző interpretációja: Juliane Banse énekel és táncol. A *Téli utazás* Simon István táncossal párbeszédben – sűrű és intenzív este, amely Andreas Heise szerint «egy másfajta zenei megközelítést» tesz lehetővé, és a hang és kép sokdimenziós utazására viszi a közönséget...

Wilhelma-Theatre 2022

– olvassuk a stuttgarti Wilhelma Theatre 2022-es hirdetésében.

A *Guardian*-ban (Clements 2023) ugyancsak 2022-ben közzétett méltatásból (mely az Oxford-i Olivier Hall-ban tartott előadás nyomán készült) többet is megtudunk a „drámai erejű, meglepő feldolgozás”-ról. Dalról lévén szó, a három előadóból elsőként „a kiváló német szoprán, Juliane Banse”-t említi, Simon István táncművész és Alexander Kricher zongoraművész pedig „kísérőpartnerek”-ként nevezi meg. Megállapítja, hogy „az előadás egy újabb kísérlet volt arra, hogy Schubert dalciklusa köré zenés színházat építsenek”.

A tapasztalat azt mutatja, hogy „ezek a produkciók általában csökkentik a dalok drámai erejét, Banse és Simon előadása azonban csodálatosan sikerült: Andeas Heise koreográfiája csak fokozta a dalok hatását.” A megvalósítás egyik alapvető feltétele, hogy az énekesnő „ifjúkorában balett-táncosnak készült, így mozdulatainak kecses rugalmassága remek kísérője volt Simon István táncának”. Pontosabban fogalmazva, bárhová is vitte a lenyűgöző koreográfia, az énekesnő soha nem veszítette el hangszínének szépségét, mozdulatai pedig a táncos Simon István jelenlétét ellenpontozták.

A recenzió szerzője, Andrew Clements megjegyzi, hogy „mozdulataik nem merültek el a naturalista ábrázolásokban, a középpontban végig a szövegek és Schubert zenéje állt, amelyet Banse és Krichel zenei hűséggel és intelligenciával közvetítettek.” Kifejezések egész univerzuma és a megvalósítást feltételző eszköztár, technika birtoklása mutatkozott meg abban, ahogyan az előadótérben énekes és táncos mozgtak – hol egymástól távol, hol összefonódva –, az énekesnő pedig a koreográfia bármely pozíciójában – akár a földön, akár a táncos hátán feküdt, vagy a zongorához simult, mintha a világ előtt keresne menedéket – a tőle megszokott szépségű hangszínével és a szövegre való pontos összpontosítással teljesített.

A mozdulatok tekintében, meg kell említenünk, hogy Andreas Heise koreográfiájának a zongorista is részese. Természetesen feladata elsősorban az előtte levő kotta interpretálása, étellel és érzellemmel teli tolmácsolása. De lehetőségeihez mérten egy odafordulással, egy megállásban tett pillantással benne van a teljes műalkotásban. A három előadó egymáshoz való térbeli viszonya úgy írható le, hogy míg Krichel a külső szélen játszik, a táncos és szoprán teljes szélességében belakja a színpadot, időnként vad vágtában és fárasztó köröket írva le jelenetek, hangulatok és emóciók kifejezőiként. „Megszámlálhatatlan, hogy milyen gyakran esnek le mindketten egy ponton a földre. Játsszanak, forognak egymás körül. Ragaszkodnak egymáshoz. Ő mint a lírai én, aki elhagyja párját, és elhagyja a szerelem. Ő mint táncbeli kifejezése, mint gesztusokra való fordítása minden olyan kétségebeesésnek, ami az egót hatalmába keríti” (Weiffen 2019).

2. Pillantás az értelmezések sűrűjébe

De mindegyre itt forog körülöttünk a megkerülhetetlen kérdés: mi lehetett a táncos saját szerepe? Néhány szót erről is elejt az idézett *Guardian* recenzió. A különböző

idősfikokban zajló belső folyamatban, sokszor úgy tűnt, hogy a téli utazó kétségbeesésének megtestesülését látjuk benne, máskor az őt elhagyó szerető képében vagy épp vigasztalójaként volt jelen.

Szétnézve a kulturális kínálatban, a hangversenytermi előadásokon túl találunk még *Téli utazásokat* valamilyen átiratban vagy színpadon. A mű felhasználását tekintve, például John Neumeier amerikai koreográfus 2001-ben bemutatott balettjében érintetlenül hozza Schubert zenéjét. Maury Yeston ugyancsak amerikai zeneszerző jóval messzebb helyezkedik el az eredeti műtől: 1991-ben készült *Decemberi dalok* című dalciklusa csak reagál Schubert művére, és női szemszögből meséli újra a történetet, stílusát tekintve átlépve a klasszikus zenéből a Broadway illetve a cabaret világába.

A színpadnál maradva, a *Papageno* blog két magyar produkcióra hívja fel a figyelmet, (Papageno 2021) melyek az eredeti alkotás (német nyelvű szöveg, schuberti zene) vezérfonalára fűzik fel a színházi keretekbe helyezett *Téli utazást*.

- Hans Zender 1993-ban a dalok zongorakíséretét kis-zenekarra hangszerelte, ebből készített koncertszínházat Mundruczó Kornél rendező, melyet a Proton Színházban adtak elő. Az előadásban a vándor nem a világ zaja elől menekül. Arra alapozva, hogy Müller verseit is már a maga korában egyesek politikai töltettel is értelmezhették, itt az előadás névtelen hőse otthontalan számkivetettként (konkrétan a migráns-sors párhuzamát használva) passziószerű útra indul. A videoinstalláció filmkockái menekülttáborok lakóit vetítették a háttérben. A rendező nyilatkozata szerint számára a *Téli utazás* az úton levés apoteózisa. „Örökké úton lenni. Várákozni, nem tudni mire. Mint a Purgatóriumban.” (Papageno 2021) S közben további válaszra váró gondolatokat ébreszt: „Schubert traumatikus motívumai különleges lehetőséget biztosítottak a számomra, hogy az ember örök idegenségéről gondolkodhassak. És hogy feltegyem a kérdést, vajon a művészet oltalmat adhat-e, amikor létezésünk alapvető feltételei kérdőjeleződnek meg.”
- S ha már az egykori történet aktualizálása folyik, itt van egy másik iposztázis: a bezárt vándor, aki egyáltalán nem vándorol, hanem egy szobába bezárva, egyértelműen a járványidőszakban megtapszaltakat hozza fel, még erősen élő, közös emlékeinkből. Az alkotók, Tarnóczi Jakab rendező, Borsi-Balogh Máté színész valamint Kákonyi Árpád zongorista, a saját értelmezésüket megosztva a színpadra-állításról is elárulnak egyet s más: „Az elmúlt időszakban többen megtapasztalhattuk (sokan egyébként is nap mint nap ezzel küzdenek), hogy milyen magunkkal szembenézni a négy fal között. Megfigyelhettük, hogyan hajszoljuk bele magunkat a kétségek és félelmek örvényébe. Az ember úgy járkal fel-alá szobájában, a virtuális térben és önnönmagában ugyanazon a kitaposott úton, mint a tigris a ketrecében, a sarkon észrevétlenül mindig lehorzsolva homlokát.” (Papageno 2021)

3. Schubert és az ő téli utazása

Próbáljunk meg a *The Journey* együttes előadásához a dalciklus tematikája felől közelíteni.

1828. november 22-én Bécsben – a *Winterreise* Müller-versek második fele megjelenésének hetében – Schubert halála után három nappal kiállított hagyatéki leltár: 3 posztó frakk, 3 gérokk, 10 nadrág, 9 mellény, 1 kalap, 5 pár cipő, 2 pár csizma, 4 ing, 9 nyak- és zsebkendő, 13 zokni, 1 lepedő, 2 ágyhuzat, 1 matrac, 1 párna, 1 takaró és néhány csomó kottapapír... – ennyi a zeneszerző vagyona. Testi-lelki alkatát tekintve természetlőtlenül fogva sem túl előnyös külsejű, betegeskedő, félénk és rosszul öltözött – igen, ő az az 1828-ban Bécsben született zeneszerző, akinek neve elsőként merül fel, ha a német „Lied” műfajára gondolunk. Tizenhat éves korától folyamatosan ontotta magából dalait, csak másfél évtizedre szabott alkotóiideje alatt összesen több mint hatszázat, melyek színvonala már ifjúságában éretten magas, elég csak az *Erlkönig*-re, a dalirodalom csodálatos csúcsára utalnunk. Wilhelm Müller *Winterreise*-verseinek első felét a tragikus rövidségű életpályája végén fedezi fel, sebes iramban komponál. Már a kiadójánál a kézirat, amikor rátalál a ciklus második részére, így a már meglévők után csatolja a tucatnyi új dalt.

Érdemes utána olvasni a dokumentumokban, melyek életvitelének ezen időszakát tükrözik. Délelőttiét lázas alkotómunkában tölti. Barátaival szemben szokatlan beszédhangot üt meg, amiből kiderül, hogy folyamatos fikcióban él.

... Schubert egy ideig elég komornak látszott, mintha emésztene valami. Meg is kérdeztem, mi van vele, mire azt felelte: *Hamarosan meghalljátok és megértitek.* Majd egy nap így szólt: *Ma gyere el Schoberhez. Egy hátborzongató dalciklust fogok elénekelni nektek. Alig várom, mit szólnak majd hozzá. Ezek a dalok úgy meggyötörtek, ahogy eddig még soha egyetlen dalom sem.* És akkor megindult hangon elénekelte nekünk a teljes *Winterreise*-t. Megdöböntett a dalok komor hangulata. Schober meg is jegyezte, hogy neki csak egy tetszett közülük, a *Der Lindenbaum*. Mire Schubert csak annyit mondott: *Nekem ezek a dalok jobban tetszenek, mint az összes többi, és nektek is tetszeni fognak még.* És igaza lett, hamarosan fellelkesültünk e fájdalmas hangulatú daloktól...

Joseph von Spaun, a zeneszerző barátja naplójából (Fábián 1975, 139)

Új zenei stílusában kerüli a közvetlen hangutánzó hatást, víziókat fest mély, rejtett utalásrendszerek által. „De én? Mi lesz belőlem, szegény muzsikusból? Ha majd annyi időm leszek mint Goethe Hárfa, ajtókhöz settenkedek, hogy kenyeret kolduljak?” (Fábián 1975, 139) – kérdezi magától 1827-ben, barátjának, Eduard Bauernfeldnek reményteljes indulásához mérve a saját kilátásait.

Élethelyzetére, állapotára vonatkozóan, egy másik baráttól és szerzőtárstól, Johann Mayrhofer-től tudjuk: „...A téli utazás témájának megválasztása is bizonyítja, mennyire megkomolyodott a zeneszerző. Hosszú ideje gyötörte már a súlyos betegség. Számára beköszöntött a tél” (Fábián 1975, 139).

Schubert egyre gyengül, ágyban esik, még kijavítja a *Winterreise* korrektúráját. Megroppant szervezete azonban nem tud ellenállni a fertőzött ivóvíztől kapott tífusznak, egy fagyos télelőn, 1828. november 19-én éri a halál, kevéssel harminckettedik születésnapja előtt.

4. Elvont eszmék testkapcsolattal, tánctechnikával megjelenítve

Dietrich Fischer-Dieskau, a híres énekes, a komponista dalainak szakavatott tolmácsa, arról tépelődik: „helyes-e egyáltalán nyilvánosság előtt énekelni a *Winterreise*-t? A legkülönbözőbb érdeklődésű fülek számára kitergetni a léleknek ezt az oly intim naplóját?” Aztán arra az álláspontra jut: „Nem szabad első helyen arra a közönségrétegre gondolni (félve!), amelyik csupán a csiszolt esztétikai élvezet igényével jár dalestekre. Nem szabadna visszarettenni attól, hogy a dalok helyes tolmácsolása valóban jeges döbbenetet vált ki a hallgatóság körében, akár megrovást is készséggel el kell viselni ezért. Mert ha ezek a darabok csak élvezetet, megindultságot vagy borzongást keltenek, távolról sem fogadtuk be teljességgel Schubert mondanivalóját” (Dieskau 1975, 219).

Találtam a szakirodalomban egy megjegyzést, melyet Uhrik Teodóra tett dramaturgként, a Dubrovay László zenéjére készült *Faust, az elkárhozott* című koreográfiái előadás kapcsán. Egy rendkívül filozófikus témájú baletteloadásról lévén szó, mintegy retorikus kérdésként fogalmazza meg, hogyan is lehet a táncművészetben „elvont eszméket testkapcsolattal, tánctechnikával megjeleníteni” (Tóth 2024).

Egy ilyenszerű kérdéssel a *The Journey* Schubert-előadásának koreográfusa is találkozhatott. Hozzáállásában valószínűleg Dietrich Fischer-Dieskau vélekedésével osztozott. Az baritonénekes ugyanis „rémisztő intenzitásról” beszél, tekintettel a „szenvadás kifejezésére”. A *The Journey* előadásának tükrében, a témának ijesztő aktualitása van. Ez elsősorban érzelmileg értendő és nem felszínes korszerűsítést jelent – jegyzi meg Boris Gruhl, a stuttgarti Wilhelma Theatre-ben történt előadás nyomán. (Gruhl 2022) A recenzió aláírójának okfejtése szerint, Andreas Heise koreográfiái megvalósításában ez az intenzitás képezi alapot, amely végül zseniálisnak bizonyul. De aminek lényeges feltétele ebben a hang-tánc-zongorajátékból megalkotott, három összetevős kamara-konceptióban az előadók konkrét személye:

- „egy olyan énekesnő, mint Juliane Banse, többször is belemerül a magányos vándor dalainak egzisztenciális szakadékába”;
- „egy olyan táncos, mint Simon István, soha nem téved el a szemléltető aberrációkban”;
- „egy olyan zongorista, mint Alexander Krichel, együttérző, de egyben mindig felemelő és erőteljes, megnyugtató kísérete révén olyan hihetetlenül közel van a túrázókhöz, és végülis úton van velük”.

A 20. dalban felmerülő „Három Nap” kapcsán, *amely nem a tiéd*, a lelki magány mélyére vezető megállíthatatlan utazás részesei vagyunk, amelyben a teljesen egyéforrt zenei és táncterv veszteségélmények sorozatán visz végig. „Három lélek van, akik – hogy ne essenek teljesen kétségbe, mert a napjuk már régen nem szolgáltat nekik fényt – felsegíthetik és hordozhatják egymást. És akik még akkor is, ha ezen a téli úton élesen fújnak a hideg szelek, legalább egy pillanatra menedéket tudnak adni egymásnak.” (Gruhl 2022) A mozgásban ez közvetlenül megjelenhet összehangolt táncban vagy fizikai közelségben, de megtörténhet felsegítésben, akár hordozásban, továbbá a zongorista felemelő tekintetében.

Reiner Pfisterer / IHWA fényképei

Reiner Pfisterer / IHWA fényképe

Jason Warner / Firefly Studios fényképe

Reiner Pfisterer / IHWA fényképe

Pillanatképek a 2022. február 25-i stuttgarti előadás videófelvételéből
(<https://www.youtube.com/watch?v=B6FMPWN3WB4>)

Reiner Pfisterer / IHWA fényképe

Maris Cristian Daniel fényképe

Mindennek van egy vizuális kiindulópontja, mielőtt ez az utazás elkezdődne: Simon István táncos kétségbeesett testhelyzetben kuporog, teljesen magába zárkozva, Johannes

Schadl fényének sötét hangulatában, nagyon közel a színpad fekete padlójához, mintha bele akarna merülni abba, hogy kifürkészhetetlen mélységében találjon végső menedéket. Alexander Krichel, a zongorista védelmezően följe hajol, majd az út hátralévő részében meg kell találnia helyét a hangszerénél. Aztán, a teljes a sötétségből, az énekesnő szól: nem látjuk, de jelenléte bizonyosság, hangja egyre csak más-más dallamváltozatokkal jön. Arról énekel, hogy idegenbe költözött és újra el fog költözni. És állandóan búcsúzik: csendesen, vagyis törekeny, lírai hangon; lázadóan is, vagyis drámai kitörésekben, de egyben a fájdalmas kiszolgáltatottság sötétre festett hangjaival. Ráadásul mindig fizikai mozgás alkalmazásával, de a dalok táncos illusztrációjának legcsekélyebb nyoma nélkül, annál inkább a tánc-absztrakció művészetével élve.

Gruhl 2022

Pillanatkép a 2022. február 25-i stuttgarti előadás videófelvételéből

<https://www.youtube.com/watch?v=B6FMPWN3WBY>

Az szopránénekes táncos tapasztalatairól korábban már tettünk említést. A legjobb klasszikus megalapozás birtokában, ugyanakkor a tánc és a testi kifejezés új formáival bíró Simon István „a testi éneklés megrázó hangjaival állhat elő ezen a téli utazáson”. Gazdag eszköztárából a recenzióban (Gruhl 2022) a kifejező indulást, gyakorlott és művészi ugrástechnikáját idézik fel, mintha ezek a visszafordíthatatlan út elhagyását, a határok áttörését céloznák.

Ami az út állomásait illeti, az eddig ismert dalok ebben az értelmezésben elveszítik minden látszólagos vonzerejüket. Mert:

A hársfa susogó ágai alatt nincs nyugalom és csend. Ez a magány. A postának nincs levele. Megtévesztő az egykor vidáman zúgó folyó csendje, s a különös varjú nem ígérhet sírig tartó hűséget a magányos vándornak, itt a három magányos vándornak. A három vándorlélek itt három ember, akik egyszerűen nem tudnak ellenállni a hamis útjelző táblák megtévesztésének, és akiknek vendégfogadója temetőre épült. Aztán pedig a felismerés, hogy még itt is minden helység/szoba már régen foglalt.

Gruhl 2022

Gruhl végső megállapítása felveti annak a valószínűségét, hogy ezen az úton minden egy mélyen pesszimista hangulathoz vezet. Majd azonnal megcáfolja:

Nem! Ez nem így van. És így bizonyítja Andreas Heise koreográfiai ereje. Természetesen nem arról van szó, hogy optimista beütéseket állítson szembe a kompozíció belső igényeivel. Nem, Heise magány elleni fellépése nem kíméli meg a közönséget a saját «téli utazási élményeikkel» kapcsolatos fájdalmas asszociációktól. A koreográfusnak az sem lenne érdeke, hogy idő előtt elárulja, nem is olyan rossz minden. Nem, ez a kilencven perc nehéz. Így hasznosulnak az itt összefogó művészetek lehetőségei. Nagyon komolyan vegyük azonban a nézőket és hallgatókat, lehetőséget adjunk számukra, hogy megnyíljanak az értékes pillanatok előtt a színház védett terében, hogy bekapcsolódhassanak a táncnak és a muzikalitásnak, a fénynek és a zenének ebbe az egyedülálló, asszociatív erejébe, amelyek itt olyan meggyőzően forrnak egybe. És elsőre talán ellentmondásnak tűnik, de ennek a fájdalmas tánchangnak a megérintésével pillanatokra erőt meríthetünk saját téli utunkra.

Gruhl 2022

5. „Utazás” az utazás-ról. Alkotótársak vélekedése

A *The Journey* vagyis Az utazás olyan teljes estét betöltő előadásokra szakosodott cross-over társulat, mely a klasszikus ének, a zongora és a táncművészet szerves fúziójából jött létre, világszínvonalú művészek összefogásából. A Schubert-előadás születéséről egy kis filmben az előadók beszélnek.

Senki sem tudja megérteni a mások szenvedését és a mások örömét. Az ember mindig azt hiszi, hogy közelít valakihez, holott mindig csak elmegy mellette. Ó, jaj annak, aki ezt felismeri! (Gibbs 2018, 139) – idézi a komponistát Heise, a koreográfus. Majd továbbbszövi, magyarázza:

Mikor Schubert rábukkant Müller verseire, ezek saját érzéseit tükrözhatték abból az időből. *Mi a halál? Miért vagyunk? Mi a szerelem? Mi lesz a halál után?* Mikor ezt komponálta, ő maga nagyon beteg volt. Szifiliszben szenvedett. A *Winterreise*-ben nem tudjuk pontosan mi történik. Másrészt tudjuk, hogy a főszereplő hátrahagy valakit, de nem tudjuk, hogy maga dönt a távozásról, vagy kényszerből teszi. De tudjuk, hogy ezt az irányt választotta, és most az átalakulás felé vezető úton van. Rendszerint a *Winterreise*-t egy intimebb koncerthelységben adják elő, egy zongorista és többnyire egy férfienekes által. Mondjuk az is rendben van, ha megteesszük, hogy női énekessel szövegezzük meg, és hozzá adunk még egy elemet, a táncot.

Heise 2018

A zongorista Kirchner szerint:

Ez volt a kiindulópont... Amikor a *Winterreise* projektjén gondolkoztunk nem volt bármiféle tapasztalatom sem énekessel és táncossal dolgozni. Mindig szerettem ezt a ciklust, de sosem foglalkoztam én magam vele. És most van egy fantasztikus táncosunk, énekesünk és koreográfusunk. Úgy éreztem, ez egy olyan projekt, amit meg

kell csinálnom. A zongorista megteremti a hangulatot, a táncos pedig együttműködik az énekessel. Vagy néha az énekes és a zongorista adja a hangulatot, de valójában a táncos mutatja meg, mi történik a dalban. Ez az ami mindvégig változik, és ez teszi olyan érdekessé. Létrehozunk valamit, ami teljesen új.

Heise 2018

Az énekesnő Branse meglátása, hogy ebben az interpretációban a mű: „Sokkal emocionálisabb, sokkal fizikaibb. De a zene bizonyos aspektusait is jobban hangsúlyozza, mintha csak a koncert-atmoszférában történe.”

„Rengeteg olyan kérdést vet fel, amellyel emberként foglalkozunk. Ha csak beszélék róla, máris remegni kezd a kezem. Ilyen a színház, ilyen a művészet” – vallja Simon István táncművész. (Heise 2018)

6. Tánc és zene fúziója

A fenti gondolatok, nekünk befogadóknak is csak kezdeti igazodási pontként szolgálnak. Az előadás nyomán újra és újra, tudatosan és öntudatlanul kérdések törnek felszínre belőlünk, értelmezések kavarnak, időnként felismerések tesznek pontot nyughatatlanságunkra.

Arra voltam kíváncsi, hogyan lehetne elemzni a mozgásokat – természetesen a többi összetevő függvényében – a zenei elemzés analógiájára gondolva. A zene is, a tánc is, mint szöveg nélküli kifejezési forma, affektusokkal operál, melyek megnevezhetők, és hatásukat kulturálisan, de elsősorban pszichológiai szinten lehet magyarázni. Bizonyos szerkesztésmód, harmónia, akkordkapcsolat, ritmikus elem, artikuláció, agógika stb. érzelmi hatást vagy akár értelmi reakciót gerjeszt bennünk, aminek tehát van ösztönös és tudatos összetevője is. Egy zenemű vagy zenei interpretáció elemzése során ezeket próbáljuk megfejteni, felkutatni, s van úgy, hogy birtokba vételük segít a befogadás mértékének valamint a rácsodálkozás erejének fokozásában.

Érdekelt, hogy van-e olyan tanulmány, könyv, amely az affektusokat értelmezi, tárgyalja a táncművészetben, ahogyan ez elsősorban a barokk zenében volt? Pontosabban, hogy milyen mozgáselemek, milyen affektust közvetítenek. A szakirodalomból kiszemelt publikációk közt (pl. Desmond Morris: *Bodytalk. Körpersprache, Gesten und Gebärden*, 1997; Eric Franklin: *Dance Imagery for Technique and Performance*, 2013) még nem találtam meg, amit kerestem, ami az affektusok zenei értelmezése, közvetítése megfelelőjeként tekinthető, mégis úgy gondolom léteznie kell hasonlóknak a táncban is.

A zeneszerzőket próbáltam faggatni arról, hogyan dolgoznak együtt a társalkotóval egy koreográfiát is feltételező mű megírásakor. A legkülönbözőbb válaszokat kaptam. Kezdjük a legdrasztikusabbal. Van úgy, hogy a helyzet által kényszerítve, már meglévő koreográfiára kell zenét írni. Ki gondolta volna? Merthogy a klasszikus, de akár a huszadik század első felében alkotott nagy baletteknél azért mégiscsak az elsőszülöttség joga a zenét illette meg. Természetesen – ha már balett, akkor – egy forgatókönyvre felfűzve.

Továbbá, hogyan rögzítették a mozgás folyamatát képező elemeket, részleteket, mikor még nem volt film, videófelvétel? A népzében használatos lejegyzéshez irányítottak többen is. Aztán az egyes korok vagy konkrét táncstílusok saját lejegyzési rendszerei kerültek elő. Pontosításként táncos szakember figyelmeztetett, hogy nem elég csak az elemek és összekötések együttesét látni, újra betanuláskor érdemes ismerni az intenciókat is.

Mindezen közelítések célja az lett volna, hogy az előadást – a zenei elemzésekhez hasonlóan, de most – táncos összetevőjével együtt, a maga komplexitásában analizáljam, akár dalról-dalra haladva, de ívszerű gondolkodásban, perspektívából is figyelve a teljes egész strukturális, kifejezésbeli és tartalmi összefüggéseit.

Táncművészetben való tudományos jártasságom hiányosságát pótolandó, a célt szolgáló elméleti írások, elemzési technikák után keresve, találtam a budapesti Magyar Táncművészeti Egyetem egyik kiadványára táncművészeti kutatások szakterületén. (Bólya és Windhager 2021) Bólya Anna Mária *A tánc történet-oktatás tartalmi kérdései* című tanulmányában (Bólya 2021) olyan fejezetre leltem, ahol a zene, a nyelv és a tánc összefüggései kerültek fejtegetésre. Bár egyes elemek tekintetében még viták vannak, mégis a nyelvi ösztön-elmélethez hasonlóan (Pinker 2013), létezik egy zenei ösztön-elmélet is, mely a brit régész professzor, Steven Mithen nevéhez köthető. (Mithen 2009) A professzor állítja, hogy „régén eljött az idő, hogy a zenét ugyanolyan komoly módszerekkel vizsgálják, mint a nyelvet”. Elméletét *Éneklő neandervölgyiek* című könyvében írja le. Eszerint „a zenei érzelmi kifejezés holisztikus protoanyelve, a nyelv esszenciális előfutáraként megelőzte a nyelv kialakulását. Ez az általa »zenenyelvnek« nevezett kommunikációs forma őseink közösségeinek túlélésében fontos, egzisztenciális szerepet töltött be. Ezt támasztja alá a tény, hogy a zeneiség és a tánc az agyműködésben központi funkciókhoz kapcsolódik, annak ellenére, hogy ma nem elengedhetetlen a túléléshez.” Bólya megjegyzi, hogy „az elméletet Mithen és más kutatók továbbfejlesztik: ősz-zene-gesztus-protoanyelvről beszélnek, melynek sajátosságait a beszélt nyelv, mint kommunikációs forma, »csökkentett üzemmódban« vitte tovább.” (Bólya 2021, 38)

Megtudjuk még, hogy léteznek olyan megközelítések, melyek – a nyelvhez hasonlóan – a táncot is kulturális kódokon keresztül kommunikáló, strukturált egységekbe rendeződő jelenségnek tekintik. Odáig merészkednek, hogy feltárják a szókincsnek és a szintaxisnak a tánc nyelvezetében beazonosítható megfelelőit.

Zene és tánc viszonyának vizsgálatára létezik magyar nyelvű szakirodalom. Továbbá van egy olyan határterületi tudományág is melynek központjában a zene vagy a tánc közötti szoros és sokrétű kapcsolat áll, ez a koreomuzikológia. Pontosabban: „A zenészek és a táncosok közötti többirányú kommunikáció szubtilis és folytonos összehangoltsága sajátos mintázatokba rendeződik. Ezeket vizsgálja a koreomuzikológia (Bólya 2021, 40).

A táncművészeti kutatások mellett, a zene táncművészetben illetve táncképzésben való funkcióját tárgyaló értekezésben is felfedeztem valami idevágó észrevételt. Károly

Róbert A *zene alapvető és gyakorlati funkciói a táncművészetben és a táncművészképzésben* című tanulmányában olvassuk, hogy a zenei képzésben egy, a táncsal synauditív hallásmód kilakítását kell célozni. Továbbá, hogy ennek már korábbról származó hagyományai vannak a táncoktatásban. Az 1937-ben a táncpedagógus képzést is megindító Fokin tanítvány, Fjodor Lopukhov (1886–1973, szentpétervári orosz táncos, koreográfus, a Kirov Balett igazgatója) szerint:

A koreográfiai témákat úgy kell kidolgozni, mint a zeneieket, az ellenmozgás, a párhuzamos fejlődés és a kontrasztok elve alapján. A tánc a zenéből következék, és ugyanazt mondja el, mint a muzsika. Nem elég, ha csak ritmikailag egyezik a kettő. A zenei vonalvezetés vágjon egybe a tánc vonalvezetésével. A koreográfiában is kifejezésre lehet juttatni a hangnemi változásokat.

Károly 1913, 66

Ehhez hozzátenném még, hogy egy a XX. század közepén kiadott tánctankönyvet lapozva, meglepődésemre, a zenei formatan fogalmaival találtam szembe magam. Tehát, ha nem is szabad egy az egyben, mereven átfordítanunk ezeket a két terület közt, az analógia és az átjárás lehetősége tagadhatatlan.

7. Megfejtés?

A fenti technikák és elméletek egy részletes elemzés céljából lettek felkutatva. Mégis úgy döntöttem, ezen elemzés talán mégsem olyan fontos, mint a tényleges befogadás, a nézői-hallgatói hozzáállás.

Több oldalról, szemszögből nézve jártuk körül a szóban forgó produkciót. Úgy gondolom a bejárt út végén ismét vissza kell térnünk ahhoz a kulcskérdéshez: ki is a táncos ebben az előadásban? Simon Isvánál a Marosvásárhelyi Rádióban készült beszélgetésben elhangzik, hogy nagyon sok életrajzi lenyomatot tartalmaz a produkció. Ez „egy kvázi-cselekményes előadás, ami alatt az értendő, hogy nincsen megfogalmazva egy lineáris történet, hanem életérzések, életszituációk, különböző emberi kapcsolódások, kapcsolatok, emlékek jelennek meg.” Nincs konkrét magyarázat, pontos szituációleírás, rögzített dramaturgia. „A nézők interpretációjára van bízba, hogy eldöntsék, hogy ugyanannak a személynek a különböző megnyilvánulásait látják, interakciókat látnak mondjuk egy szerelmes pár múltjából, vagy adott esetben egy anya-fia kapcsolatot jelenít meg az előadás. Tehát egy széles palettán lehetséges interpretálni a darabot, hiszen nagyon szimbolikus és nagyon erőteljes jeleneteket tartalmaz.”

Ebben a fogalmazásban is maradt még egy további homályos folt, utalás: az „életrajzi lenyomat” kifejezésről van szó. Elsősorban a költőre vagy még inkább Schubertre, a komponistára, a dalciklus megalkotójára gondolunk. A válasz azonban akkor teljes, ha – a rádiós beszélgetőtárs felvetésére reagálva – az is megfogalmazásra kerül, miért szereti különösmód Simon István ezt az előadást. „Nagyon közel áll a szívemhez, mert olyan élethelyzetek jelennek meg benne, amelyek szerintem fontosak minden ember életében.

Oly módon kerültek bizonyos dolgok megkoreografálásra, hogy az én saját életemből apró trauma lenyomatok is belefoglaltattak és ily módon van, vagy volt lehetőségem szomatikusan bizonyos élményeket feldolgozni.” (Marosvásárhelyi Rádió 2022) Ettől teljesen függetlenül is, egy olyan művészeti alkotás jött létre, melynek előadásakor minden alkalommal egy érzelmi, lelki, gondolati mélységekben való belső utazás történik, lehetőséget kínálva a nézők számára is, hogy részt vegyenek benne, ha úgy érzik, hogy csatlakozni szeretnének.

Az előadást (immár felvételtől) újra és újra megtekintve, a magam részéről arra a következtetésre jutottam, a táncos leginkább a saját én, a kísérő, akivel párbeszédben vagyunk, vitázunk, akit eltaszítunk, vagy akár az egyetlen, akivel teljesen azonosulni tudunk. Magunkat látni kínlódni, szenvedni, reménykedni, álmodni, lázadni és megbékélni, nemcsak kaland – katarzis.

BIBLIOGRÁFIA

- ANON., 1828, *Musikalische Anzeige, Wiener Theatre-Zeitung (Bäuerles Theatrezeitung)*, 29. März 1828, <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=thz&datum=18280329&seite=4&zoom=33> [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- ANON., 2022, *Schubert Téli utazás című darabja a Kultúrpalotában*, Marosvásárhelyi Rádió, <https://www.marosvasarhelyiradio.ro/hirek/schubert-teli-utazas-cimu-darabja-a-kulturpalotaban/> [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- ANON., 2022, *Winterreise in Gesang und Tanz, Wilhelma-Theatre*, <https://www.wilhelma-theatre.de/en/veranstaltungen/datum/2022-02-04/veranstaltung/winterreise-in-gesang-und-tanz/ansicht/details/> [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- ANON., Téli színházi utazások, 2021, *Papageno*, 2021. november 11, <https://papageno.hu/intermezzo/2021/11/winterreise-proton-szinhaz-orkeny-szinhaz/> [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- BÓLYA, Anna Mária, 2021, *A tánc történet-oktatás tartalmi kérdései, Műhelytanulmányok III. évfolyam /7.*, Szerkesztő: Bólya Anna Mária – Windhager Ákos, Magyar Művészeti Akadémia. Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, <https://mek.oszk.hu/24700/24734/24734.pdf> [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- CLEMENTS, Andrew, 2023, *Winterreise review – Juliane Banse invigorates Schubert’s song cycle with vividly intelligent dance*, *The Guardian*, 2023. october 22, <https://www.theguardian.com/music/2023/oct/22/winterreise-review-juliane-banse-schubert-olivier-hall-oxford>; magyar fordítások forrása: ANON., 2023, Simon István táncművész előadását méltatja a Guardian, *Papageno.hu*, <https://papageno.hu/intermezzo/2023/10/simon-istvan-tancmuvesz-eloadasat-meltatja-a-guardian/> [Letöltés dátuma: 2024.12.01]

- ELEKES, Márta-Adrienne, 2022, https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=_pfbid036MjWMGqq8jZSmRPyDjjqdcTKT6kcGEB1QT8U3HQmxhYLpZqFD_eaocVdz8G3xdYgFI&id=100063857914377&comment_id=228211196364747 [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- FÁBIÁN, László, 1975, *Franz Schubert életének krónikája*, Zeneműkiadó, Budapest.
- FISCHER-DIESKAU, Dietrich, 1975, *A Schubert-dalok nyomában*, [Gondolat Könyvkiadó](#), Budapest.
- GIBBS, Christopher, 2018, *Schubert*, Rózsavölgyi és Társa, Budapest.
- GRUHL, Boris, 2022, *Drei Seelen, drei Sonnen*, <https://www.musik-in-dresden.de/2022/03/14/drei-seelen-drei-sonnen/> [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- KÁROLY, Róbert, 2013, A zene alapvető és gyakorlati funkciói a táncművészetben és a táncművész-képzésben, *Táncstudományi közlemények, A Magyar Táncművészeti Főiskola folyóirata*, 2013/2, Budapest. https://www.epa.hu/04900/04973/00010/pdf/EPA04973_tancstudomanyi_2013_02_063-069.pdf [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- MITHEN, Steven, 2009, *The Music Instinct*. Annals of the New York Academy of Sciences, 3–12.
- PINKER, Steven, 2013, *A nyelvi ösztön – Hogyan hozza létre az elme a nyelvet?* Budapest, Typotex.
- Tánc és módszer. Táncművészeti kutatások*, 2021, Műhelytanulmányok III. évfolyam /7., Szerkesztő: Bólya Anna Mária – Windhager Ákos, Magyar Művészeti Akadémia. Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet
- Táncdráma sikerét ünnepelték az MMA akadémiai szalonjában*, https://www.parlando.hu/2024/2024-5/Faust-Toth_Ida.pdf, [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- The Journey: Schubert's Winterreise*, 2022 (video), Andreas Heise, Stuttgart 2022 február 25, https://www.youtube.com/watch?v=B6FMPWN3WB_Y, [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- The Making of Winterreise by Andreas Heise*, 2018, Video: Jørund Langeggen, Andreas-Heise.com, <https://praetorianprojects.com/thejourney/> [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- TÓTH, Ida, 2024, *Hogyan lehet elvont eszméket a tánc nyelvére lefordítani? A Faust, az elkárhozott*, http://www.parlando.hu/2024/2024-5/Faust-Toth_Ida.pdf, [Letöltés dátuma: 2024.12.01]
- WEIFFEN, Frank, 2019, Außergewöhnliches aus dem Kosmos von Schubert, *Leverkusener Anzeiger*, 18.09.2019.